

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

OKRES UHERSKÝ BROD PO ÚNORU 1948
S DŮRAZEM NA KOLEKTIVIZACI
ZEMĚDĚLSTVÍ A REPRESI OBYVATEL

Diplomová bakalářská práce

Markéta Janušková

Česká filologie – Historie

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 5. 5. 2014

Markéta Janušková

Obsah

ÚVOD	4
PRAMENY A LITERATURA	5
1 CHARAKTERISTIKA OKRESU UHERSKÝ BROD	7
2 KOMUNISTICKÝ REŽIM V ČESKOSLOVENSKU	9
2.1 VYBRANÁ ZÁKONNÁ USTANOVENÍ	10
2.2 POLITICKÉ PROCESY	11
3 KOLEKTIVIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ	12
3.1 ZÁKLADNÍ RYSY KOLEKTIVIZACE V ČESKOSLOVENSKU	13
3.2 PRŮBĚH KOLEKTIVIZACE.....	13
3.3 JEDNOTNÁ ZEMĚDĚLSKÁ DRUŽSTVA	15
3.3.1 Družstevnictví nebo kolektivizace	15
3.3.2 Typologie JZD	16
3.3.3 Zakládání JZD.....	16
3.4 KOLEKTIVIZACE V OKRESE UHERSKÝ BROD	18
3.5 JZD BŘEZOVÁ.....	21
4 REPREZE OBYVATEL	22
4.1 POZEMKOVÁ REFORMA	22
4.2 KULAK NEBO VESNICKÝ BOHÁČ	23
4.3 BOJ PROTI NEPŘÁTELSKÝM ŽIVLŮM.....	24
4.3.1 Počáteční opatření	25
4.3.2 Akce „K“	26
4.3.3 Snaha o odstranění „mladých kulaků“.....	30
4.3.4 Procesy s literáty	31
4.3.5 Situace v pozdních letech	31
5 REPREZE V OKRESE UHERSKÝ BROD	33
5.1 POSTÁTŇOVÁNÍ MAJETKU	33
5.2 LIKVIDACE FIRMY STANISLAV JANOŠ A SYN	34
5.3 PROVINĚNÍ PROTI STÁTU	35
5.4 PŘÍPAD ANTONIE ČÍŽKOVÉ	36
6 PROPAGACE KOMUNISTICKÝCH PLÁNŮ A KOLEKTIVIZACE	38
6 KULTURA MĚSTA UHERSKÝ BROD V LETECH 1949–1957	39
6.1 SLAVNOSTI	40
6.2 STALINOVO A GOTTWALDOVO ÚMRTÍ	41
ZÁVĚR	42
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	44
SEZNAM ZKRATEK	46
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	47

Úvod

Nástup komunistického režimu v únoru 1948 se stal důležitým mezníkem ve vývoji Československého státu. Přestože se toto období těší poměrně velkému zájmu historiků, zdaleka ještě není probádáno v celé šíři. Ve své bakalářské diplomové práci se budu zabývat územně vymezeným prostorem a to konkrétně politickým okresem Uherský Brod, který se až do roku 1960 nacházel v oblasti jihovýchodní Moravy a spadal do Gottwaldovského kraje. Toto území jsem zvolila z toho důvodu, že je mi blízké a také proto, že daná problematika zde nebyla ještě dostatečně zpracována.

V úvodní kapitole se seznámíme s obecnou charakteristikou okresu a představíme si jeho jak hospodářskou, tak také národnostní a politickou strukturu. Následující kapitole se pak již bude zabývat rokem 1948 a změnami způsobenými nástupem komunistického režimu. S tím samozřejmě souvisí jeho alespoň stručná charakteristika. Po 2. světové válce došlo k rozdělení Evropy na západní a východní část. Pro náš zájem jsou důležité země východní, označované také jako satelity Sovětského svazu, popř. také jako státy sovětského bloku. Každá z těchto zemí prošla stejným vývojem jako SSSR, tedy stalinizací (tzv. období mrazu), destalinizací (období tání) a následnou dobou opětovného zvyšování kontroly Sovětského svazu. Samozřejmě každá země měla svá specifika a mezi sebou se lišila.¹

Pro řádné pochopení dané problematiky je nutné nejprve předložit obecné informace, které čtenáře uvedou do dobového kontextu a do celé situace. Teprve poté se můžeme zaměřit na konkrétní území a jeho individuální problémy.

Jak již bylo výše naznačeno, nejprve si rozebereme kolektivizaci obecně a dále se také zaměříme na represe obyvatel a zásahy států do soukromého zemědělství i hospodářství. Kromě jiného také považuji za důležité rozlišit významy slova združstevňování a slova kolektivizace, jelikož tyto dva procesy se zásadně odlišují. Kolektivizace jako taková je

¹ DAVIES, Norman: *Evropa: dějiny jednoho kontinentu*. Praha 2005, s. 1100–1110.

spojena s jednotnými zemědělskými družstvy. Tato vznikala od roku 1949 a významně ovlivňovala jak život zemědělců, tak i kulturu ostatního obyvatelstva.

Práce je tedy jakousi sondou do okresu Uherský Brod, ve kterém budeme hledat, jak probíhali již zmíněné procesy vytváření jednotných zemědělských družstev, postátňování soukromých firem i veřejných zájmových prostor a samozřejmě nelze vynechat postihy tzv. vesnických boháčů.

Na závěr práce se okrajově taktéž zaměřím na kulturní život daného okresu, do nějž významně zasahoval stát například propagandou kolektivizace zemědělství. Zejména se podíváme, jak komunisté propagovali „združstevňování“ zemědělství mezi malými a středními rolníky. Do kroniky města Uherský Brod nahlédneme pro vytvoření si obrázku tehdejších oslav spojených se Sovětským svazem a se Stalinem.

Prameny a literatura

Co se týče literatury, historikové se kolektivizace zemědělství, vzniku jednotných zemědělských družstev a dalším hospodářským tématům věnují poměrně dostatečně. Pověštinou se jedná o studie o celostátní situaci té doby s přihlédnutím ke komunistické propagandě, často s ukázkou na konkrétním územním příkladě.

Pro obecné celosvětové informace je možno využít velkého množství zdrojů ať už od zahraničních či tuzemských autorů. Jako příklad jsem vybrala monografii *Evropa: dějiny jednoho kontinentu* od britského historika Normana Daviese. Konkrétně na dějiny Československého státu v poválečném období se zaměřuje mnoho českých historiků, z nich mezi nejvýznamnější patří Karel Kaplan. K obecným dějinám Československa se vztahuje použitá kniha J. Vaculíka a F. Čapka s názvem *Nástin českých dějin 20. století*. Pro pochopení příčin a souvislostí se výborně hodí kniha editovaná Petrem Blažkem a Michalem Kubálkem *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské*

souvislosti, ve které se čtenář setkává s příspěvky historiků zabývajících se zadanou tematikou. Je zde projednávána nejen kolektivizace ve střední a východní Evropě, ale také její politické a sociální předpoklady, či vysvětlení termínů jako totalitarismus, vesnický boháč apod.

Dále se přímo procesu kolektivizace zemědělství věnuje Karel Jech v knize *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Tento historik jako první zpracoval seznam vystěhovaných selských rodin podle příslušných archivních záznamů. Na jeho práci pak navazuje kolektivní monografie s názvem *Akce „K“*, do které přispěla například prof. Jana Burešová. Monografie kromě obecných příspěvků o kolektivizaci a o Akci „Kulak“ obsahuje seznamy odsouzených boháčů a jejich rodin v souvislosti s vystěhováním.

K tématu samotného Uherskobrodského okresu je zájemcům nejpřístupnější především *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, sv. 8, jehož autory jsou Josef Bartoš, Jindřich Schulz a Miloš Trapl.

Primární archivní prameny, jež jsou důležitým podkladem práce, pochází ze Státního okresního archivu Uherské Hradiště. Nejdůležitějším fondem je ONV Uherský Brod, v němž se nachází záznamy o likvidaci firem, přípravy a kontroly plánů pětiletých, informace o represii obyvatel a v neposlední řadě také seznamy vesnických boháčů a režimu nepohodlných obyvatel s odůvodněním jejich postihu.

Ve stejném fondu se dále vyskytují zakládací spisy jednotlivých zemědělských družstev. Samostatně zpracovaných a zpřístupněných JZD dřívějšího Uherskobrodského okresu není mnoho. Prozatím může být badateli předložen fond JZD Krhov a JZD Bzová, u kterých došlo během několika let po vzniku ke spojení. K porovnání vývoje družstev v sousedních okresech poslouží taktéž Uherskohradištský fond a to konkrétně OV NF Uherské Hradiště. Pro mou bakalářskou práci jsem si však k podrobnějšímu

prozkoumání vybrala fond Jednotného zemědělského družstva Březová, jehož vznik ani následné fungování nebylo vůbec jednoduché.

Co se týče propagační kampaně, zaměřila jsem se na letáky uložené opět ve fondu ONV Uherský Brod. Nesmíme také zapomenout na dobový časopis Jiskra a nástěnné noviny Naše pravda. Oba tyto deníky měly za úkol podporovat průběh kolektivizační kampaně a následně zvyšovat zemědělskou a hospodářskou produkci vzniklých družstev. Kulturní akce potom posuzuji z fondu MěNV Uherský Brod s pomocí kroniky, konkrétně se zabírám vybranými lety 1949–1957.

Z publikovaných pramenů využiji dokumenty o vzniku JZD vztahující se hlavně k represím občanů a k nátlaku na rolníky. Edice pochází z fondů Státního ústředního archivu v Praze a obsahuje spisy od března 1948 do prosince 1949, které se týkají zejména celostátní situace. Nalezneme zde ovšem taktéž dokumenty konkrétních JZD, například Českých Budějovic.

1 Charakteristika okresu Uherský Brod

Oblast politického okresu Uherský Brod byla v roce 1948 tvořena třemi soudními okresy – Uherský Brod, Bojkovice a Valašské Klobouky. Na severu sousedila s politickým okresem Zlín (později Gottwaldov), na severovýchodě s politickým okresem Vsetín, na jihozápadě s okresem Hodonín a na západě s okresem Uherské Hradiště. Dalšími sousedy byly také slovenské okresy Púchov, Trenčín a Nové Město nad Váhom.

Povrch zdejšího území je poměrně hornatý. Nachází se na něm část Moravsko-slovenských Karpat, Vizovická vrchovina a Luhačovická vrchovina. Nevýznamnější řekou je Olšava odvádějící vodu do Moravy. Průměrné teploty se pohybují mezi 7 až 8,5 °C a roční průměr srážek je od 600 do 800 mm.

Do územní reorganizace v roce 1949 měl politický okres Uherský Brod celkem 91 obcí, z nichž 22 patřilo do soudního okresu Bojkovice, 37 Uherský Brod a 32 Valašské Klobouky. Při zmíněné reorganizaci však došlo ke zrušení soudního okresu Bojkovice a v konečném důsledku měl tedy soudní okres Uherský Brod 47 obcí a okres Valašské Klobouky měl obcí 49. Z toho vyplývá, že se plocha okresu na počátku 20. století často měnila. V roce 1900 mělo území rozlohu 98 927 ha, zatímco již v roce 1930 kleslo na 95 379 ha. Z toho celých 41 422 ha náleželo soudnímu okresu Uherský Brod, 37 097 ha soudnímu okresu Valašské Klobouky a pouhých 18 832 ha patřilo do okresu Bojkovice.

Naopak obyvatelstvo početně vzrůstalo. Roku 1900 žilo v politickém okrese Uherský Brod 72 793 lidí a o třicet let později to bylo již 79 309 obyvatel. Z toho opět největší množství spadalo pod soudní okres Uherský Brod (37 507 obyvatel v roce 1930). Oblast byla osídlena převážně českým obyvatelstvem. Německá a židovská menšina se roku 1900 počítala na stovky, kdežto v roce 1930 klesl tento počet na pouhé desítky obyvatel. Nábožensky byl okres ve valné většině katolický s minimálními odklony k jiným církvím, kdy Židé sídlili převážně v Uherském Brodě a evangelíci sousedním Vsetínsku.

Zaměříme-li se na hospodářství, zjistíme, že jednotlivé části okresu se výrazně liší. Na jihozápadě, tedy v oblasti Slovácka, se nachází půda mnohem více úrodná, kdežto severovýchodní oblasti Valašska jsou velmi chudé. Ve všech třech soudních okresech však měla převahu zemědělsky využívaná půda nad lesním hospodářstvím. Zemědělské zaměření obyvatelstva se postupem času přesunovalo k průmyslové oblasti, což bylo způsobeno hlavně podnikem firmy Baťa nacházejícím se ve Zlíně. Do roku 1938 se obyvatelstvo zaměřovalo převážně na zemědělství, v menší míře se rozvíjelo dřevařství, potravinářství, obuvnictví a textilnictví. Ve třicátých letech bylo vybudováno několik strojírenských a zbrojních závodů a teprve až po roce 1945 dochází k výraznému rozvoji průmyslu, převážně opět v oblasti strojírenství.

Okres byl také významným dějištěm událostí v období nacistické okupace, kdy patřil k centrům odboje. Ve zdejších pohraničí byly vybudované ilegální přechody na Slovensko. Ze všech míst pak vyniká Ploština u Drnovic, osada, která byla za ukryvání partyzánů vypálena. Dodnes je to místo velmi pochmurné a ve vzpomínkách okolních obyvatel o ní i nadále kolují příběhy. Okres Uherský Brod byl od nacistů osvobozen na přelomu dubna a května 1945.

Nejvýznamnějšími kulturními a památkovými středisky je několik zdejších měst. Mezi nejdůležitější patří lázně Luhačovice s areálem architekta Dušana Jurkoviče, které navštěvovalo (a stále navštěvuje) množství významných osobností. Dále si jmenujme Uherský Brod s jeho historickým jádrem a památníkem J. A. Komenského, Brumov se zříceninou hradu, Valašské Klobouky a jejich dodržování valašských tradic.²

2 Komunistický režim v Československu

Únor 1948 se nesl ve znamení počáteční etapy nástupu komunistického režimu, tedy v počátku tzv. očištění veřejného života, která byla prováděna akčními výbory Národní fronty (AV NF) a týkala se kultury, školství, hospodářství, a dalšího. Do dubna 1948 bylo zbaveno svých politických i osobních funkcí asi 30 000 osob, z čehož vidíme, jak rozsáhlé čistky byly. Reakcí na vítězství komunistů a jejich následné ovlivňování každého aspektu lidského života byly útoky do emigrace. Počet emigrujících osob dosáhl v roce 1953 čísla 43 612.

Aby si Komunistická strana Československa (KSČ) zachovala politickou masku dobrovolně zvoleného režimu, povolila existenci malých nekomunistických stran, a to Československé strany lidové a Československé strany socialistické. Jejich činnost však byla neustále podřízena dohledu orgánů KSČ. Také Revoluční odborové hnutí (ROH) se stalo

² *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Sv. 8, Okresy: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov.* Ostrava 1982, s. 111–124.

významnou oporou Komunistické strany a to tím, že namísto hájení sociálních zájmů pracujících obyvatel se začalo zabývat především včasným a správným plněním hospodářských úkolů a plánů. Zásahům se nevyhnula ani římskokatolická církev, ze které chtěla komunistická strana vytvořit církev národní, tedy církev nepodřízenou papeži.

Květnovými volbami do Národního shromáždění měl být schválen únorový převrat. Ovšem místo toho, aby šly politické strany do voleb samostatně, byla předložena jednotná kandidátka, ve které si KSČ přisoudila 70 % mandátů a ostatní strany tedy neměly ani pramalou šanci na vítězství. Volič nevolil, pouze schvaloval jedinou stranu. Jelikož tehdejší prezident Beneš nesouhlasil se zmíněnou kandidátkou, ihned po volbách odstoupil ze své funkce a novou hlavou státu se tak stal Klement Gottwald.³

2.1 Vybraná zákonná ustanovení

Pro upevnění poúnorových pozic bylo nutné vytvořit zákony k postihu diskriminovaných obyvatel. Taktéž bylo nutné vytvořit legislativu pro přechod k socialismu. Vysoce represivní funkci měl předúnorový zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci zemědělcům při uskutečňování výrobního plánu. Byl komunisty zneužíván obzvláště k oslabování technického vybavení samostatných zemědělců a to formou nuceného výkupu strojů a odebrání pozemků. Aby mohla KSČ zneužívat uvedený zákon ještě více, byla vydána vyhláška č. 612/1949 Ú. 1., díky které se rozšířily možnosti vykupovat technické prostředky především vesnickým boháčům.

Nejen hospodářů se týkaly dva významné zákony přijaté v červenci 1950 – trestní zákon soudní č. 86/1950 Sb. a trestní zákon správní č. 88/1950 Sb. Vztahovaly se

³ VACULÍK, Jaroslav a ČAPKA, František: *Nástin českých dějin 20. století*. Brno 2005, s. 127–130.

na přestupky jako projevy nepřátelství ke státnímu zřízení nebo přestupky, které ohrožují stavbu socialismu.⁴

2. 2 Politické procesy

Pro udržení režimu sloužily KSČ politické procesy, které měly udržovat napětí mezi občany a podávat důkaz o správnosti vedené politiky. Mezi lety 1948–1953 bylo vykonáno téměř 200 trestů smrti, obětí procesů bylo 220 000–230 000. Je ovšem důležité zdůraznit, že valná většina těchto postupů byla nezákonná a uměle vykonstruovaná. Cílem nebylo pouze odstranit veškerý odpor proti režimu, ale také působit preventivně a tedy zastrašit další případné odpůrce.

Tím, kdo rozhodoval o velkých procesech, byl předseda KSČ a zároveň prezident republiky Klement Gottwald. Dále byly vytvořeny bezpečnostní orgány, jež organizovaly výslechy, ve kterých neřídka používaly násilí a psychologický nátlak, připravovaly obvinění a konstruovaly trestné činy. Soudy potom sloužily pouze k dotvoření dojmu zákonného procesu.

Tyto politické postupy byly vedeny v každém odvětví lidského života, v hospodářství to byly zejména procesy s vesnickými boháči, kterým bude věnována jedna z následujících kapitol. Na okraj musíme samozřejmě zmínit vojenský proces s generálem Heliodorem Píkou, který v roce 1949 skončil popravou. Dále se státní bezpečnost zaměřovala na bývalé členy nekomunistických stran, nejznámější z těchto je proces s Miladou Horákovou, někdejší národněsocialistickou poslankyní. V letech 1950–1952 docházelo k zatýkání a obviňování vysokých komunistických hodnostářů, z nichž mnoho bylo odsouzeno k trestu smrti.⁵

⁴ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 64–66.

⁵ VACULÍK, Jaroslav a ČAPKA, František: *Nástin českých dějin 20. století*. Brno 2005, s. 134–136.

3 Kolektivizace zemědělství

Po skončení Druhé světové války se země východní Evropy dostaly pod vliv Sovětského svazu, podle jehož vzoru se začal zavádět centrálně administrativní systém a byla prováděna kolektivizace zemědělství. Ihned od začátku tohoto procesu byla zahájena silná propagace, zaměřená zejména na malé a střední rolníky ve snaze nalákat je ke vstupu do nově vznikajících zemědělských družstev. Akce se však nesetkala s komunisty očekávanou reakcí. Namísto nadšeného přijetí zareagovali zemědělci spíše chladně a s velkou nedůvěrou. Ta byla způsobena tím, že většina z nich byla soukromými vlastníky pozemků, kterých se samozřejmě nechtěli vzdát.

Dále měli rolníci obavu, zda komunisté nebudou zakládat kolchozy⁶ podobné těm, které vznikly v Sovětském svazu. S procesem vytváření v SSSR bylo spojeno vysídlování rolníků, hladomory, snižování zemědělské výroby, a další). V reakci na tyto obavy komunistická propaganda prohlašovala, že k zakládání kolchozů ani na podobném principu stavěných organizací v žádném případě nedojde.⁷

Právě z těchto výše zmíněných důvodů neprobíhala kolektivizace na mnoha místech Československa poklidně. 7. dubna 1949 přichází do Prahy zpráva z krajského města Gottwaldov o provokacích zemědělců na veřejných schůzích JZD v několika obcích okresu Uherské Hradiště. V průběhu těchto schůzí docházelo k protestním bouřím, kupříkladu ke zhasínání světel v místnosti, odcházení občanů ze zasedání, nebo ke snaze o vyhození referenta z místnosti. K největším problémům pak došlo v obcích Spytihněv, Kudlovice, Sušice a Jalubí.⁸ Názorně zde vidíme, že zemědělci se kolektivizaci a s ní souvisícím zakládání jednotných družstev často bránili.

⁶ Kolchoz = kolektivnoje chozjajstvo – kolektivní hospodářství.

⁷ VOMELA, Martin: *Kolektivizace v Československu a její politické motivy*. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal, (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 120–121.

⁸ JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948–1949*. Praha 1995, s. 115–116.

3. 1 Základní rysy kolektivizace v Československu

Jak již bylo uvedeno, zpočátku neměla kolektivizační snaha v Československu velký úspěch, proto bylo nutné použít tvrdší metody přesvědčování. Rolníci, kteří tvrdošjně odmítali vstup do JZD, mohli být postihováni nejrůznějšími způsoby. Často jim byly odebrány například tzv. šatenky, díky nimž bylo možné zakoupit textilní látky. Dalšími postihy bylo vypínání elektrického proudu či kupříkladu to, že děti odmítajících rolníků nemohli navštěvovat vyšší školy. Těmito zásahy nebyli ovlivňováni pouze velkorolníci, ale často též malí či střední zemědělci mající výhrady vůči kolektivizaci.

Jako donucovací prostředek fungovaly nejen výše uvedená omezení, ale používal se také princip izolace. Tím, že došlo k postátnění všech úvěrových družstev, se rolník ocitl v situaci, při které se mu majetek stával zátěží a chtěl nechtěl se musel stát závislým na státních organizacích.

Druhým významným rysem kolektivizace bylo vytržení zemědělství z přirozeného prostředí a neustálý tlak na výrobu určitého produktu. S tím souvisí také nešetrné chování k přírodě, používání různorodých chemikálií a rozorávání mezí, které způsobovalo eroze půdy.⁹

3. 2 Průběh kolektivizace

Kolektivizaci zemědělství je možno ve většině komunistických států rozdělit do několika fází. V Československu první vymezujeme roky 1949–1950, kdy ke vstupu do zemědělských družstev docházelo převážně dobrovolně a kdy vznikala JZD I. a II. typu (viz kapitola Typologie JZD).¹⁰

⁹ VÁCLAVŮ, Antonín: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha 1999, s. 25–28.

¹⁰ SOUKUPOVÁ, Lucie: *Kolektivizace zemědělství v okrese Uherské Hradiště na příkladu obce Březolupy*. Brno 2011, s. 23.

O tom, jak byli komunisté spokojeni s počátkem zakládání JZD a tedy s první etapou kolektivizace, se dozvídáme ze zprávy družstevního odboru ministerstva zemědělství ze dne 29. června 1949. Od počátku akce, tedy od dubna 1949, došlo k založení 2 700 přípravných výborů JZD, z nichž 1 100 již zahájilo družstevní činnost. Některé výbory však svou funkci ještě nerozvinuly, za což mohli převážně nedostatečné vysvětlení funkce JZD či nedostatečné školení instruktorů.

Ministerstvo zemědělství si taktéž uvědomovalo odpor některých rolníků, kteří se obávali vzniku kolchozů, jak již bylo zmíněno. Tuto nechuť k zakládání družstev také podporovali vesničtí boháči.¹¹

Druhou fází kolektivizace můžeme zařadit mezi roky 1950–1953. Během ní nastává přecházení k vyšším typům JZD a k nucenému výkupu zemědělských strojů. U rolníků dochází k poklesu životní úrovně a následně s tím souvisí ostřejší nespokojenost s „družstevnictvím“, výsledky nového způsobu zemědělství totiž zdaleka nesplnily dřívější optimistická očekávání. Konec druhé fáze je charakterizován velkým nátlakem na obyvatele. Organizované komise objížděly vesnice, navštěvovaly rolníky v domácnostech a přesvědčovaly ke vstupu do družstev.¹²

Mezi roky 1953–1955 se nespokojenost rolníků ještě více vyostřila, což se projevilo s množstvím odhlášek z družstev a přecházení zpět k soukromému hospodaření. Komunisté pod nátlakem krize znejistěli a provedli řadu právních a sociálních ústupků. Avšak i přesto neustále zůstávalo trestání zemědělců za nesplnění výrobních plánů a dodávek.¹³

¹¹ JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948–1949*. Praha 1995, s. 149–159.

¹² SOUKUPOVÁ, Lucie: *Kolektivizace zemědělství v okrese Uherské Hradiště na příkladu obce Březolupy*. Brno 2011, s. 23–24.

¹³ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 207–208.

Poslední etapou kolektivizace jsou léta 1955–1960, během kterých dochází k opětovnému rozšiřování družstev a jejich členů. Je odsouzen dřívější nátlak na rolníky a postupy z počátečních období kolektivizační činnosti. Proces byl ukončen s množstvím 12 560 vzniklých JZD.¹⁴

3. 3 Jednotná zemědělská družstva

3. 3. 1 Družstevnictví nebo kolektivizace

Mluvíme-li o zemědělských družstvech zakládaných po roce 1948, pokládám za důležité upozornit, že nemyslíme družstva v ekonomicky běžném slova smyslu. Družstvo je dobrovolná organizace, jejíž členové mohou svévolně vystoupit. Každý jeho člen má určitý podíl a funguje zde samospráva znamenající demokracii. Nejvyšším orgánem je pak členská schůze s představenstvem.

JZD se klasickým družstvům vymykala. V žádném případě zde nefungoval princip dobrovolnosti jak při vstupu tak při výstupu. Také v nich nebylo možno mluvit o samosprávě, jelikož JZD byla upevněna v centrálním systému určujícím výrobní plány, ceny zboží i organizaci a tedy bylo vše určováno státem. Nejvyšším orgánem byl předseda, který znamenal pouze loutkou v rukách KSČ.

Díky uvedeným rozdílům mluvíme v souvislosti s Jednotnými zemědělskými družstvy ne o družstevnictví, ale o kolektivizaci půdy. K té se nepřístupovalo z důvodů ekonomických a zemědělských, ale především z důvodů ideologických a politických.¹⁵

¹⁴ SOUKUPOVÁ, Lucie: *Kolektivizace zemědělství v okrese Uherské Hradiště na příkladu obce Březolupy*. Brno 2011, s. 23–24.

¹⁵ BUREŠOVÁ, Jana: *Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948?* In: RAŠTICOVÁ, Blanka, ed.: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště 2002, s. 223–227.

3. 3. 2 Typologie JZD

Již od počátku kolektivizace byly určeny čtyři typy JZD, z nichž však bylo na konci 50. let povoleno pouze uskupení druhu čtvrtého.

JZD I. typu se vyznačovalo tím, že výrobní prostředky byly v soukromém vlastnictví. Sklizeň se rozdělovala dle výměry půdy členů a živočišná výroba byla individuální. Velkostatkáři zde byli vítáni. Od tohoto typu se však velice brzy upustilo.

V JZD II. typu byla společná rostlinná výroba, živočišná byla opět samostatná. Sklizeň se rozdělovala taktéž podle výměru půdy členů. Byla zde provedena tzv. hospodářsko-technická úprava půdy, která zahrnovala scelování pozemků.

JZD III. typu se od prvních dvou liší zejména v tom ohledu, že měla společnou rostlinnou i živočišnou výrobu. Odměna členů závisela ve vykonané práci, ve vlastnictví půdy pak pouze zčásti. Pracovalo se ve stálých skupinách.

Typem, který byl na konci vývoje schválen jako jediný možný, se stal typ IV. Zde byli členové odměňováni jen na základě vykonané práce.¹⁶

3. 3. 3 Zakládání JZD

14. října 1948 se v Praze konala schůze předsednictva ÚV KSČ zabývající se zemědělskou politikou. Ministr zemědělství Július Ďuriš přednesl tři nejdůležitější úkoly:

1. omezení kapitalistických prvků na vesnici – tedy postih tzv. vesnických boháčů
2. přebudování malovýroby na velkovýrobu
3. budování státních států.¹⁷

¹⁶ BUREŠOVÁ, Jana: *Združstevňování nebo kolektivizace zemědělství po roce 1948?* In: RAŠTICOVÁ, Blanka, ed.: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15–16. května 2002 věnované Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám.* Uherské Hradiště 2002, s. 224.

¹⁷ JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948–1949.* Praha 1995, s. 31.

Ze 4. února 1949 pochází dokument nazvaný *Akční plán zakládání JZD* vypracovaný družstevním odborem ministerstva zemědělství. Tento plán byl téhož dne projednán a schválen na schůzi kolegia ministra zemědělství. Na několika dalších řádcích se pokusím o stručný výtah z dokumentu, ve kterém jsou družstva ustanovena jako v první řadě organizace zemědělské. Zpočátku se komunisté zaměřili na obce, kde již družstva byly a tudíž pouze na jejich rozšíření a přepracování k požadavkům režimu. Dále se jejich pozornost stočila na ty vesnice, kde byly vhodné podmínky pro vznik JZD. Až na posledním místě byly ty obce, ve kterých bylo teprve nutno podmínky vhodné k založení vytvořit.

Důležitými kroky při zakládání JZD byla také jejich propagace. Bylo nutno natisknout brožury s obsahem týkajícím se významu jednotných zemědělských družstev, výkladu zákona o nich, s popisem jak postupovat při slučování stávajících družstev apod. Byli svoláni novináři a též pracovníci z rozhlasu proto, aby byly do propagace zapojeny všechny úseky rozhlasového vysílání – vysílání pro národní výbory, pro ženy a školské. V neposlední řadě byly do kin umístěny diapozitivy s perspektivními hesly o JZD.¹⁸

O několik dní později se veřejnost setkává s *Důvodovou zprávou vládního návrhu zákona*, pod kterým je podepsán předseda vlády Antonín Zápotocký a ministr zemědělství Július Ďuriš. Důvodem pro vytvoření JZD je zde uvedeno zejména tehdejší roztržité zemědělství. Ke dni 31. prosince 1948 bylo v Československu 14 247 zemědělských družstev různých typů, např. družstva strojní, dobytkářská, včelařská, ovocnářská, rybářská, mlynářská, lihovarská, kulturní, atd. Předpokladem pro úspěšné zemědělství bylo tedy zjednodušení dosavadního stavu a sjednocení družstev, čímž se zajistí účast nejširších vrstev drobných

¹⁸ JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948–1949*. Praha 1995, s. 59–64.

a středních rolníků. Původní představa tedy byla (alespoň v oficiální podobě) taková, že JZD budou zakládána masově a demokraticky za účasti širokých lidových vrstev.¹⁹

Již od dubna 1949 začala být postupně budována síť tzv. lidových agronomů. Tito lidé měli být rolníci, kteří kromě své vlastní práce vykonávali funkci odborných poradců pro občany ostatní. Jejich cílem bylo pomoci zvýšení znalostí zemědělců o výkonném hospodaření a tím dopomoci ke splnění stanoveného plánu. Každý lidový agronom podléhal Okresnímu národnímu výboru, od kterého dostával pokyny pro svou práci a kterému zároveň každý měsíc podával zprávu o stavu plnění zemědělského plánu. Základní odměnou takovýmto rolníkům bylo 3 000 Kčs ročně.²⁰

Další pomocnou složkou při zakládání JZD se stal sbor organizačních instruktorů. Tyto vybrala stávající akční trojka, tedy zemědělský tajemník KSČ, politický tajemník ODR a politický tajemník JSČZ, z řad nejlepších zemědělců a přesvědčených komunistů. Každý organizační instruktor musel podrobně znát zákon o JZD, správné odpovědi na nejčastější otázky zemědělců a musel umět přesvědčit zemědělce, že jsou to oni, kdo budou v JZD rozhodovat.²¹

3. 4 Kolektivizace v okrese Uherský Brod

Okres Uherský Brod měl převážně zemědělský charakter, ale výroba zde byla velmi roztržena. Ihned po vydání zákona o JZD proto započaly přípravy na jejich zakládání. Došlo k založení přípravných výborů v Nivnici, ve Starém Hrozenkově, v Krhově a v Záhorovicích. Z těchto výborů pak do konce roku vznikla čtyři JZD I. typu s počtem 278 členů. První jednotné zemědělské družstvo vůbec bylo založeno 4. června 1949 v Nivnici.

¹⁹ JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana: *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948–1949*. Praha 1995, s. 65–67.

²⁰ Tamtéž, s. 113 – 115.

²¹ Tamtéž, s. 147 – 148.

V roce 1950 dochází k zakládání JZD typu II. a zároveň ke zřizování přípravných výborů ve většině obcí. Dříve vytvořená JZD I. typu přecházela k novému charakteru a tím vytvářela základy pro společnou rostlinnou a živočišnou výrobu. Zároveň však neustále docházelo ke zřizování I. typu, což se událo v Biskupicích, Polichně, Bzové, Luhačovicích, Pitíně a v Dolním Němčí. Členskou základnu na konci roku 1950 tvořilo 673 členů.

O rok později již bylo v okrese jedno JZD III. typu, pět JZD II. typu a jedenáct JZD typu I. Členskou základnu tvořilo 1 174 zemědělců, takže vidíme výrazný rozmach. S rozkvětem jednotných zemědělských družstev se nadále přímo úměrně zvyšoval počet jejich členů. K prosinci 1952 se v okrese Uherský Brod nacházelo osm JZD III. typu, pouze tři JZD II. typu a I. typ se navýšil na číslo 14. Opět se zdvojnásobil počet členů, kterých v tomto roce počítáme až 2 558.

Pro srovnání je také vhodné uvést rozlohu zemědělské půdy, kterou JZD v okrese obhospodařovala. Koncem roku 1951 spadla pod JZD půda o velikosti 780 ha. Po uplynutí pouhého jednoho roku se obhospodařovaná půda rozrostla na území čítající 3 394 ha, což je obrovský rozdíl.²²

Během všech čtyř výše uvedených etap kolektivizace docházelo k plynulému nárůstu JZD v okrese, v konečné fázi pak zejména díky ekonomické pomoci státu. K ukončení procesu kolektivizace došlo stejně jako v jiných částech Československa do konce roku 1959. V této době již jednotná zemědělská družstva obstarávala více než 80 % zemědělské půdy.²³

Pro lepší přehled schopnosti kolektivizace námi sledované oblasti je vhodné ji srovnat s vybranými nejbližšími okresy a to v závěru „zduřstevňovacího“ procesu. Výběr oblastní proběhl na základě počtu obcí. V následující tabulce jsou uvedeny okresy pouze s množstvím

²² HAPÁK, Josef a RAŠTICOVÁ, Blanka: *Počátky kolektivizace v okrese Uherské Hradiště*. In: 2. mikulovské symposium J. A. Komenského a jižní Morava. 9. 1979, Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě. Mikulov 1980, s. 168–170.

²³ FROLEC, Václav: *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 1. 1981. Uherské Hradiště 1981, s. 39.

mezi 30 a 60 obcemi. Je tedy vynechán například okres Gottwaldov, ve kterém se vesnic a měst nacházelo 68. Z opačného důvodu je vyloučen okres Vsetín, ve kterém se obcí nacházelo pouze 27.²⁴

Okres	Počet obcí	Počet JZD	%
Kyjov	44	44	100
Holešov	56	49	87
Valašské Meziříčí	48	38	79
Uherský Brod	47	40	85
Uherské Hradiště	50	41	82
Valašské Klobouky	49	23	47
Veselí n. Moravou	33	29	88

Uvedená procenta vyjadřují poměry počtů obcí a vytvořených JZD. Z tabulky vyplývá, že nejméně úspěšně probíhalo zakládání družstev v okrese Kyjov, kde byla kolektivizace dovedena ke stoprocentní dokonalosti. Naproti tomu nejhůře probíhal proces v okrese Valašské Klobouky, kde úspěšnost dosahuje pouhých 47 %, což pro znalce okresu není překvapivý fakt z toho důvodu, že půda Valašskoklobucka není příliš úrodná. Sledovaný Uherskobrodský okres se pak se svými 85 % dostal do průměru, o celé 3 % však předběhl sousední a velmi blízký okres Uherské Hradiště. Důležité je také si uvědomit, že „združstevnění“ proběhlo téměř ve všech obcích okresu.

²⁴ SOKA Uherské Hradiště, fond OV NF Uherské Hradiště, inv. č. 44, kart. 26.

3. 5 JZD Březová

Obec Březová se nachází v hornaté oblasti, která se v žádném případě nevyznačuje zemědělsky bohatou půdou. Díky tomuto se tato obec dlouhou dobu vyhýbala kolektivizaci, konkrétně se do procesu připojila až v jeho poslední fázi. Právě z důvodu nevhodné půdy se v obci nenacházel žádný velký zemědělec a do JZD vstupovali pouze rolníci vlastníci malé množství země.

Stejně tak jako v jiných obcích Československa vznikl v Březové nejprve tzv. přípravný výbor, jehož předsedou byl Tomáš Maňák, významná to osoba celého zdejšího průběhu kolektivizace. Tento výbor poslal dne 27. července 1955 žádost o ustanovení jednotného zemědělského družstva. Tohoto dne také vstoupilo 13 členů, jejichž pozemková výměra nepřesáhla 0,5 ha. Výjimkou byl pouze Jan Janík, dělník, jehož půda zaujímala celých 1,81 ha.

Dne 10. září 1955 tedy dochází k vytvoření jednotného zemědělského družstva Březová a to z původních strojních družstev v Olšovicích a v Březové. Na úvodní schůzi je z členů zvoleno pětičlenné představenstvo skládající se z Jana Vaculy, Josefa Ševčíka, Františka Janíka a Jana Gardoně. Předsedou družstva a zároveň členem představenstva je poté zvolen již zmiňovaný Tomáš Maňák. Probíhají zde také volby do revizní komise, jejíž členy se stává Josef Vaculík, Štěpán Kubiš a Václav Silbernágel.²⁵

Již na příští schůzi se začínají objevovat první problémy, které se s družstvem potáhnou až do jeho konce. Hned při vybírání místa, které by sloužilo závodům JZD, se ukazuje, že členové ani vedení si není vědomo určitého plánu do budoucna. Tento problém opět souvisí s hornatým povrchem obce, díky kterému nelze v obci pěstovat výnosné obilniny. Bylo tedy rozhodnuto, že v první řadě bude Akademií zemědělských věd posouzen stav

²⁵ SOKA Uherské Hradiště, fond JZD Březová, inv. č. 1, kart. 1.

a ekonomické možnosti JZD, které následně ekonomicky podpoří stát. Až poté se vůbec bude moci začít jednat o vystavění konkrétních závodů.²⁶

V následujících řádcích se posuneme o několik let, konkrétně do roku 1958. Jednotné zemědělské družstvo se i nadále po několika letech potýkalo s obrovskými problémy, stejně jako na jeho počátku. Mezi nejzávažnější patřila velice malá členská základna družstva a zároveň vysoký věk jeho členů. Dále nebylo představenstvo družstva schopno dobře organizovat práci a zabránit drobnému rozkrádání družstevního majetku.

Špatná ekonomická situace se promítla v novém hospodářském plánu, kdy se JZD z důvodu velmi špatné půdy mělo místo na obilniny zaměřit na výrobu semena travin a jetelovin. Peněžně pak družstvo také podpořil ONV, který daroval 18 000 Kč na zlepšení stavu. Taktéž v chovu dobytka narazili družstevníci na problémy, zejména na nulový chov skotu a celkově malý chov nejrůznějšího užitkového zvířectva.²⁷

I přes veškerou snahu udržet fungování JZD Březová, nebyl provoz na zdejší půdě životaschopný. V poslední fázi byl předsedou Jan Šemora a to do roku 1962, kdy již nebylo možné žádným způsobem ekonomickou situaci pozvednout a tudíž došlo ke zrušení družstva.

4 Represe obyvatel

4.1 Pozemková reforma

První vlaštkou budoucích postihů obyvatel byla pozemková reforma z roku 1945, která měla po skončení války sloužit k podpoře zemědělců a hospodářů. Odsunutím německých obyvatel získal stát množství půdy, která se nabízela českým a slovenským obyvatelům. Již do této reformy se aktivně zapojovala Komunistická strana Československa.

²⁶ SOKA Uherské Hradiště, fond JZD Březová, inv. č. 7, kart. 1.

²⁷ SOKA Uherské Hradiště, fond JZD Březová, inv. č. 29, kart. 1.

V této době existovalo přibližně 14 000 velkostatků a komunisté přišli s myšlenkou tyto jejich pozemky rozdrobit a půdu pak rozdělit mezi malé a střední rolníky. 11. června 1947 byla uzákoněna revize první pozemkové reformy a ihned po Vítězném únoru došlo k její další novelizaci. Cílem Komunistické strany během těchto změn bylo zejména zvýšení své oblíbenosti ve společnosti, což následně vyústilo ve volbách roku 1948.²⁸

Díky dosavadním změnám došlo ke stanovení maximálních výměrů půdy a to nejen v Československu, ale také v ostatních satelitních státech. Tato výměra čítala v Albánii 7 ha, v Bulharsku 20 ha, v Polsku a Československu 50 ha.²⁹

Počáteční podpora drobných rolníků a jejich individuální vlastnictví půdy nebyl pro komunisty zdaleka posledním krokem ke změně zemědělství. Šlo pouze o přechodný stav, který vyústil v prosazování společného vlastnictví a tedy v jednotná zemědělská družstva.³⁰

4.2 Kulak nebo vesnický boháč

S pronásledováním obecních velkostatkářů byla spojena nutnost určitého pojmenování, na jehož základě by bylo možno politicky pracovat. Odkud jinud než ze Sovětského svazu by mohla přijít inspirace k názvu. Zde se nepohodlní bohatí rolníci označovali jako „kulaci“, kterýžto termín přešel i do Československa. Další možností bylo pojmenování „statkář“, které by však zahrnovalo pouze vrstvu nejbohatších zemědělců, ne však těch menších, kteří měli být taktéž odstraněni. Název „kapitalistické živly na vsi“ pak působili příliš knižně. Klement Gottwald odmítl pojmenování „velkostatkář“ z důvodu spíše pozitivního vyznění a navrhl slovo „boháč“.

²⁸ PERNES, Jiří: *Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu*. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal, (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 77–83.

²⁹ RYCHLÍK, Jan: *Kolektivizace ve střední a východní Evropě*. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal, (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 20.

³⁰ BUREŠOVÁ, Jana: *Politický a institucionální rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska*. In: BLAŽEK, Petr a kol.: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, s. 24–25.

V konečném důsledku tedy zvítězila označení „kulak“ a „vesnický boháč“, která v obyvatelích vzbuzovala negativní pocity závidění k těmto větším hospodářům. Pojmy se začaly používat od podzimu 1948, brzy již jako součást politických projevů a též administrativních spisů.³¹

Po vyřešení problému s názvem oněch nebezpečných žvlů musela být vymezena také hranice velikosti statků, které vlastnili. Nejprve se jako boháči označovali zemědělci vlastníci nad 20 ha půdy. V květnu 1951 došlo k jejich dalšímu rozlišení, a to tak, že spodní hranici pozemkového výměru bylo 8–12 ha v řepařských oblastech, v obilnářských 10–14, v bramborářských 12–16 a v oblastech pícninářských to bylo 15–20 ha. Kromě toho se k boháčům řadili také vlastníci menšího množství půdy, kteří současně vykonávali činnost mlynářů, hostinských, řezníků a obchodníků. Dále pak do skupiny patřili i majitelé speciálních technických zařízení, například sušiček chmelu.³²

4.3 Boj proti nepřátelským žvlům

Za jeden z nejdůležitějších úkolů považoval komunistický režim především boj proti vesnickým boháčům, s čímž jim měla pomoci právě jednotná zemědělská družstva. Zákon č. 69/149 Sb., o družstvech vešel v platnost 23. února 1949, ve kterém se KSČ pokusila podepřít svou pozici připuštěním možnosti členství také velkostatkářů, kterýžto názor musela po krátké době odvolat s tím, že velcí rolníci rozkládají kolektiv a tedy pro ně v JZD není místo.

Již 30. května 1950 projednávalo předsednictvo ÚV KSČ dokument s názvem *Otázka půdy v procesu omezování a zatlačování vesnických boháčů*, který měl povahu tajného

³¹ Pojem „Kulak“ a „Vesnický boháč“. In: <http://www.ustrcr.cz/cs/pojem-kulak-a-vesnicky-bohac> [cit. 1. 5. 2014].

³² JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 87–88.

pokynu výborům. Získaná půda měla být přidělována do JZD, do kterých vesničtí boháči nadále neměli patřit, ani pokud by půdu odevzdali dobrovolně.³³

4. 3. 1 Počáteční opatření

Nejenže se režim snažil omezovat kapitalistické živly, ale také se pokoušel o zlikvidování celé třídy – jak po sociální, zemědělské tak i po materiální stránce. K tomu se vztahoval zákon č. 27/1949 Sb, o mechanizaci zemědělství. Díky němu došlo k získání strojů od velkostatkářů, konkrétně bylo zabráno 16 391 traktorů, 23 014 mlátiček, dále elektrické motory a podobné.³⁴

S postupem kolektivizace postupovalo také zostřování třídních bojů, které strana velmi podporovala. Probíhaly ideologické akce proti náboženství, masarykismu a jiným vlivům. Tyto akce měly zejména pomoci zdůvodnit neustálé zatýkání a likvidaci komunistických nepřátel.³⁵

8. března 1951 posuzovalo kolegium ministra zemědělství materiál nazvaný *Omezování a zatlačování vesnických boháčů*. Následovalo rozhodnutí o přitvrzení postihu, což spočívalo v tom, že stroje nebudou dále vykupovány za finanční částky, ale budou pouze odebírány. Již od poloviny roku 1950 platil zákaz nabízet úvěry hospodářům vlastnícím více jak 20 ha půdy, nyní došlo k rozšíření tohoto zákazu i na nižší výměry.

V tomto roce zdaleka ještě neproběhla kolektivizace ve všech obcích, proto byl využit zákon č. 55/1947 Sb. a na vybrané statky byl uvalen nucený pacht, který až do vzniku družstva ve vesnici obstarával MNV. Za účelem oslabování nebezpečných živlů fungovaly tzv. hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP) s jejíž pomocí se dalo poměrně jednoduše

³³ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 71–75.

³⁴ BUREŠOVÁ, Jana: *Politický a institucionální rámec kolektivizace zemědělství v Československu se zaměřením na historická východiska*. In: BLAŽEK, Petr a kol: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, s. 39.

³⁵ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 79.

získat půdu. Významným omezením byl zákon z července 1951, který zakazoval převody větších či menších částí půdy vesnických boháčů na rodinné příbuzné.

Opravdu velkým zásahem bylo rozhodnutí o vysídlování kulaků z vesnice taktéž z roku 1951. Jednalo se o majitele půdy větší než 15 hektarů. Pokud tito vstoupili mezi členy KSC, byli vyloučeni a dále byli vyloučeni také z JZD, od kterého však nedostali žádné pozemky, výjimečně jen okrajové málo úrodné parcely. Sedláci, kteří byli určeni k vysídlení, mohli v budoucnu pracovat pouze v dolech, cihelnách, ve stavebnictví či v některých závodech.³⁶

Na počátku protiselských útlaků bylo v lednu až dubnu 1951 za činy proti zemědělské politice odsouzeno 389 lidí, ze kterých bylo 292 rolníků s pozemkem do 20 ha a 53 zemědělců s majetkem nad 20 hektarů. Střední hospodáři končili před soudem zejména za slovní prohřešky a za neplnění plánovaných dodávek. Velcí sedláci byli souzeni taktéž za neplnění dodávek, dále za zatajování půdy a hlavně pak za činnost proti JZD a za pokusy o rozvracení družstva. Zajímavě se ukazuje, že za nesplnění dodávek bylo ze všech obviněných odsouzeno pouze 29 % kulaků, což naprosto nesouhlasilo s informacemi podávanými veřejnosti, ve kterých se jako hlavní záškodníci označovali právě boháči.³⁷

4. 3. 2 Akce „K“

Rok 1951 byl rokem velkých plánů a zásahů proti vesnickým boháčům. Kromě všech jich zmíněných zákonů a postihů byla naplánovaná akce „Kulak“, která měla do detailu stanovit další postup komunistického režimu. Návrh dostali za úkol vypracovat tři ministři a to ministr vnitra Václav Nosek, ministr spravedlnosti Štefan Rais a ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva. S nimi také spolupracovali členové působící na ministerstvu

³⁶ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 85–88.

³⁷ Tamtéž, s. 92–93.

spravedlnosti – JUDr. Milan Cícha, JUDr. Alois Málek; dále pak pracovníci ministerstva národní bezpečnosti, za které jmenujme kapitána Ladislava Hudce.

Vypracovaný tajný návrh byl schválen sekretariátem ÚV KSČ dne 19. září 1951 a směrnice, která bývá často nazývána jak směrnice tří ministrů, vstoupila v platnost 1. listopadu téhož roku.

Akce „K“ řešila poměry rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů a to tak, že jim bylo určeno pracovní místo a bydliště mimo obvod obce jejich bydliště dosavadního. Šlo tedy o zákaz a zároveň i o příkaz pobytu. Toto přestěhování měl připravit a provést Okresní národní výbor a náklady měly být hrazeny z majetku přesunujících se obyvatel.

K prvnímu přesunu podle směrnice došlo již 22. listopadu a to v okrese Moravských Budějovic, kde byly čtyři rodiny přesunuty na státní statek Ploskovic u Litoměřic. Po zahájení procesu se začaly ukazovat výrazné chyby, které musely být následně řešeny, a ještě v prosinci se zpracovával podrobný postup při dalších akcích.³⁸

Již od prvního roku akce bylo jisté, že bude mít celostátní charakter a ovlivní osudy mnoha tisíců rodin a tedy desítek tisíců lidí. Z tohoto důvodu se do průběhu zapojovalo také ministerstvo školství a osvěty, ministerstvo práce a sociálních věcí, ústřední a regionální orgány KSČ a samozřejmě vesnické a závodní organizace na státních statcích. Organizačním a řídicím centrem akce bylo stanoveno 3. oddělení V. odboru ministerstva národní bezpečnosti, jehož náčelníkem byl kapitán Ladislav Hudec. Od podzimu roku 1952 se pak toto centrum přesunuje do VII. odboru pro m pořádná nápravná opatření Správy nápravných zařízení MNB.³⁹

³⁸ BLAŽEK, Petr, KUBÁLEK, Michal: *Akce „Kulak“ Přijetí, uplatňování, a zrušení směrnice tří ministrů*. In: BLAŽEK, Petr a kol: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, s. 61–89.

³⁹ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 126–127.

Kromě krize, která Akci „Kulak“ zastihla již na počátku roku 1952, přišly poměrně brzy problémy další. V květnu 1953 se na předsednictvu vlády konala schůze, která se stala začátkem konce. Byla probírána a připravována novelizace směrnice, ale v červenci 1953 byla ministrem národní bezpečnosti Karolem Bacíkem zastavena. V lednu 1954 pak byla Akce „K“ definitivně zastavena.⁴⁰

V současné době je možno pracovat s protokolárními seznamy „rodinných celků odsouzených boháčů“ obsahujících informace o občanech určených k vystěhování. Všichni členové postižené rodiny byli uvedeni pod heslem, za které sloužilo příjmení odsouzeného kulaka. Protokolární knihy obsahují údaje o narození odsouzeného, o počtu členů jeho rodiny a místa jejich bydliště a také je uvedeno místo přesunu.⁴¹

Karel Jech editoval seznam vystěhovaných rodin, díky kterému můžeme mezi sebou porovnat jednotlivé kraje co do počtu. Následující seznam je seřazen od krajů s nejpočetnějšími přesuny po ty s pohyby nejmenšími a byl pravděpodobně utvořen v srpnu a září 1953 při uzavírání agendy projektu.

1. Pražský	219
2. Jihlavský	207
3. Pardubický	168
4. Českobudějovický	148
5. Plzeňský	142
6. Hradecký	116

⁴⁰ BLAŽEK, Petr, KUBÁLEK, Michal: *Akce „Kulak“ Přijetí, uplatňování, a zrušení směrnice tří ministrů*. In: BLAŽEK, Petr a kol: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, s. 123–140.

⁴¹ *Seznam č. 1. Protokolární seznam „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ („Kulaci“) v letech 1951–1953*. In: BLAŽEK, Petr a kol: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha 2010, s. 315.

7. Ústecký	102
8. Bratislavský	92
9. Liberecký	78
10. Banskobystrický	77
11. Nitranský	58
12. Ostravský	49
13. Brněnský	45
14. Košický	45
15. Olomoucký	24
16. Prešovský	21
17. Žilinský	16
18. Gottwaldovský	12
19. Karlovarský	11 ⁴²

Jelikož mnou primárně sledovaný okres Uherský Brod spadal do Gottwaldovského kraje, zaměřím se nyní v souvislosti se stěhováním rodin na něj. Jak vidíme, ze všech krajů Československa se zařadil na předposledním místě, což samozřejmě mluví v jeho prospěch. Pro další přehled ještě uvedme okresní zařazení oněch 12 kulaků, které však u 4 z nich není uvedeno. Zbývající rodiny spadaly do okresů Gottwaldov, Kyjov, Holešov a Kroměříž. Na základě tohoto dokumentu tedy z okresu Uherský Brod v letech 1951–1953 pravděpodobně nebyla Akcí „Kulak“ postižena žádná rodina.⁴³

⁴² *Seznam č. 2. Seznam rodin vystěhovaných z jednotlivých krajů.* In: BLAŽEK, Petr a kol: Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 499–500.

⁴³ *Seznam č. 1. Protokolární seznam „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ („Kulaci“) v letech 1951–1953.* In: BLAŽEK, Petr a kol: Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty. Praha 2010, s. 315–498.

4. 3. 3 Snaha o odstranění „mladých kulaků“

Tlak na vesnické boháče se neustále zvyšoval a během již několikrát zmiňovaného roku 1951 došlo k zásahům do školství. Právo na vzdělání měli mít pouze děti z dělnické třídy a z rodin malých a středních rolníků, nikoliv mládež vzešlá od kapitalistických živlů. Už na jaře toho roku začalo vylučování oné „zkažené mládeže“ ze čtyřletých odborných škol. Jelikož však tato akce nebyla řádně ošetřena a ÚV KSČ se o ní dozvědělo až o několik měsíců později, když již byla v plném proudu, docházelo k tomu, že děti správných rodičů s dětmi vyloučenými soucítili. Proto byla celá akce přehodnocena a měla být propracována více do detailu. Hlavně šlo o zajištění rozsáhlé kampaně mezi dětmi menších rolníků, z toho důvodu, aby pochopil, že cílem této akce je převychovat nepřátelské živly a dát jim příležitost na správné využití svých schopností.

K urychlení a ke správnému provedení bylo také potřeba zasáhnout do složení zaměstnanců, kteří se s mládeží stýkali. Ihned v prvním školním roce akce bylo vyměněno 35 ředitelů a 57 učitelů v zemědělských školách. Současně bylo rozhodnuto, že absolventi, kteří se narodili nepohodlným rodičům, budou zařazováni pouze na manuální práci v rostlinné výrobě, ne na odborná místa, která jim právem náležela.

Novým vypracováním plánu procesu byl pověřen ministr vnitra Václav Nosek a ministr zemědělství Josef Nepomucký. Organizaci pak měly na starosti orgány zemědělských referátů krajských národních výborů. Nový postup byl schválen v červnu 1952 a probíhal následovně. Ředitelé jednotlivých škol dostali dotazníky a přesně určená kritéria, podle kterých měli rozdělovat děti boháčů od dětí méně majetných rolníků. Informace pak hodnotily Krajské národní výbory a připravovaly podklady k vyloučení pro prověřovací komisi. Tato pozvala děti na pohovor a teprve poté rozhodla o jejich dalším osudu.

Do počátku roku 1953 bylo prověřeno 8 938 studentů, ze kterých došlo k vyloučení necelých 6 %, tedy 505 lidí. Komunisté si uvědomovali nutnost tyto vyloučené mladé lidi

nějakým způsobem zařadit do společnosti. Přesunuli je na manuální výrobní pozice na státních statcích do rostlinných úseků. Z českých krajů byli žáci zaměstnáváni v Olomouckém a Ostravském kraji, kde chyběly pracovní síly. Z povolaných 477 dětí jich nastoupilo na povolání 108, což je poměrně velké číslo, uvážíme-li, že rodiče často velmi důrazně nesouhlasili a některé děti si našli práci jinou.⁴⁴

4. 3. 4 Procesy s literáty

Velkým zákrokem proti režimu nepříjemným lidem bylo uvěznění 14 osobností z řad literátů, historiků a publicistů zabývajících se náboženskými či vesnickými motivy. Tito lidé byli obviněni ze služeb Vatikánu či tzv. Zelené internacionále, pro které měli připravovat fašistický režim u nás. Obviněnými byly významné osobnosti jako například katolický básník Jan Zahradníček a Josef Kostohryz, dále pak Zdeněk Kalista, Bedřich Fučík, Miloslav Skácel, Josef Knap a další.

Soud s obžalovanými proběhl v dubnu 1952, kdy jako vůdci byli odsouzeni Josef Kostohryz a Václav Renč. Kostohryz byl potrestán doživotím, Renč 25 lety vezení. Ostatní spisovatelé byli odsouzeni v červenci k vězení v délce trvání 10 až 22 let.⁴⁵

4. 3. 5 Situace v pozdních letech

V roce 1953 skončila Akce „Kulak“, byly zmírněny trestní postihy a zrušeny kulacké seznamy. Díky tomu došlo na krátkou dobu k částečnému uvolnění a k uklidnění vztahů mezi velkozemědělci a režimem. Avšak již po X. sjezdu KSČ konaném v červnu 1954 byly vydány nové pokyny pro tresty v zemědělské oblasti.

⁴⁴ BÁRTA, Milan: *Očista středních zemědělských škol od dětí „vesnických boháčů“ a jejich internace na státním statku Albrechtice*. In: BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal, (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 196–203.

⁴⁵ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 94–95.

Procesy proti kulakům se měly konat pokud možno co nejčastěji a také se výsledky měly co nejvíce zveřejňovat. Dále měly být zpřísněny zákazy pobytu tak, aby selské rodiny nemohli zůstat nejen v okrese, ale dokonce ani v kraji. Tím chtěl režim zabránit tomu, aby se rodiny vesnických boháčů stěhovali do sousedních obcí za příbuznými, jako tomu často bylo doposud.

V této době, tedy od roku 1954, již bylo definitivně rozhodnuto o zemědělském cíli, tedy o potřebě plně zkollektivizovaného hospodářství. K tomuto mělo dojít co nejdříve, což samozřejmě vyžadovalo dokončení naprostého zničení stavu bohatých rolníků a zároveň dovršení likvidace soukromých hospodářství. Objevil se termín „úpadkové hospodářství“, jež označoval ty selské usedlosti, které při nedostatku pracovních sil či finančních prostředků zaostávaly a nedokázaly plnit dodávky. Přestože se termín spojoval především s kulaky, označovaly se tak též malá hospodářství, ve kterých nebylo možno plnit dodávky z důvodu vysokého věku rolníka, jeho nemoci a podobně.⁴⁶

Významným předělem v souvislosti kulaků a jejich vstupů do jednotných zemědělských družstev nastal v březnu 1957 na III. celostátním sjezdu JZD. Přestože i nadále fungovaly tyto spolky jako ochrana proti bohaté kulacké třídě, objevila se nová formulace: „*Ve výjimečných jednotlivých případech, tam, kde se družstvo dostatečně upevnilo, smí se stát členem družstva se souhlasem rady okresního národního výrobu kulak, u něhož jsou všechny předpoklady, že bude v družstvu řádně a poctivě pracovat. Po dobu 5 let nesmí v družstvu zastávat žádné funkce.*“⁴⁷

Následující rok byl na schůzi politického byra ÚV KSČ přijat dokument *Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi*. Vychází z toho, že většina kulacké třídy je již zlikvidována a její drobný zbytek bude

⁴⁶ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 208–217.

⁴⁷ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 220.

odstraněn postupně. Povoluje další přijímání boháčů na základě individuálního posouzení a při souhlasu OV KSČ a rady ONV a zároveň pouze do politicky a ekonomicky pevných JZD.⁴⁸

5 Represe v okrese Uherský Brod

Přestože v Uherskobrodském okrese a také v Gottwaldovském kraji ve srovnání s ostatními částmi Československa nedocházelo k velkým zásahům proti kulakům (viz str. 27 – seznam vystěhovaných rodin), docházelo ve zdejší oblasti k obviňování vesnických boháčů, k zabavování jejich majetku a k postátňování statků či organizací stejně, jako jinde.

5.1 Postátňování majetku

Pro začátek si uveďme okrajové zápisy v kronice města Uherský Brod, v níž jsou kromě jiného uvedeny data a důvody znárodnění nejrůznějších institucí. Již během prvních měsíců roku 1949 proběhlo postátňování a přejmenování dvou zdejších kin a zároveň s tím byla tato kina svěřena do péče nových dozorcích. Městský biograf Osvěta byl přejmenován na Svět a byl svěřen do rukou Eduarda Maličky, kino Sokol pak získal nový název Oko a na starost jej získal železniční dozorčí Rudolf Kilián.

Také zdejší hotely neunikly pozornosti státu. 8. listopadu došlo ke znárodnění dvou významných hotelů Březáček a Zdráhal. Jejich správcem se stalo oblastní ředitelství národního podniku Československé hotely v Brně. Výkonem této správy pak byl pověřen číšník pracující v jednom z hotelů Josef Bajar.⁴⁹

Jak rychle znárodnování firem a obchodů pokračovalo, si můžeme názorně ukázat hlavně na jejich množství během necelých dvou let. Jedná se o železářskou firmu Heřmana Kohna, která byla změněna na státní Kovomat. Soukromé velkopalírny Janko a Malina, Jan

⁴⁸ JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha 2008, s. 220–221.

⁴⁹ SOKA Uherské Hradiště, fond MěNV Uherský Brod, inv. č. 1, Kronika města Uherský Brod 1949–1957.

Kohn, Josef Hladiš byly také postátněny a jejich původní majitelé se stali placenými vedoucími úředníky. Významný pivovar okresu Jaromíra Janáčka se akci taktéž nevyhnul a majitel byl jmenován jeho ředitelem.⁵⁰

Ze zápisů kroniky roku 1952 se dočítáme, že socializace soukromých velkozávodů probíhala v poklidu a i přestože se někteří majitelé se svými firmami loučili velice těžce, nakonec znárodnění přece jen proběhlo. Naopak v řemeslných živnostech a v zemědělském odvětví tento proces probíhal podstatně hůře. Mnozí drobní řemeslníci urputně odolávali socializaci a zemědělci se nechtěli přidat ke kolektivizaci a přijít tak o držení svých pozemků.⁵¹

5. 2 Likvidace firmy Stanislav Janoš a syn

Firma Stanislav Janoš a syn působila přímo v Uherském brodě a věnovala se výrobě hřebenů již od roku 1911. V únoru 1950 byla určena ke znárodnění, a tedy se dostala do rukou státu. Zmocněncem národní správy se stal Jindřich Malík. K tomuto aktu došlo na základě § 3 dekretu č. 5/45 Sb., který vyžaduje zabezpečení plynulého chodu výroby.

O 3 roky později došlo k požadavku na likvidaci této firmy. Tato žádost vzešla od podniku Technoplast v Chropyni, který jako jediný taktéž vyráběl hřebenů z celuloidu určené na export. Šlo o to, aby byla výroba společně soustředěna v jednom městě, tedy v již zmíněné Chropyni, jelikož tam byl vytvořen dostatek nových prostor. Tento pokus však národní správce Malík v žádném případě nedoporučil a to hned z několika důvodů.

Prvním byl ten, že výhradní vývozce vyráběných hřebenů KOH-I-NOOR podporoval všechny místa jejich výroby z důvodu stálého nedostatku. Dalším argumentem bylo, že se produkce hřebenů prováděla kolektivním způsobem a jelikož v Uherském Brodě pracovalo

⁵⁰ SOKA Uherské Hradiště, fond MěNV Uherský Brod, inv. č. 1, Kronika města Uherský Brod 1949–1957.

⁵¹ Tamtéž.

pouhých 5 zaměstnanců, bylo by nevhodné kolektiv rozdělit. Pokud by se výroba přesunula, nebyli by tito zaměstnanci schopní dopravovat se za prací do jiného města a tím pádem by pouze přišli o práci a problém by se nevyřešil.⁵²

Vyjádření Okresního národního výboru v Uherském Brodě k naznačenému problému se ve fondu bohužel neobjevuje. Jelikož však žádné další stopy po firmě Stanislav Janoš a syn nejsou, předpokládám, že k její likvidaci nakonec přece jen došlo.

5. 3 Provinění proti státu

Z dochovaných seznamů nacházejících se ve Státním okresním archivu Uherské Hradiště se dovídáme o obviněných vesnických boháčích. Valná většina z nich byla obviněna za šmelinu a dále se provinili kupříkladu odporem vůči státu. Z okresu Uherského Brodu a z roku 1950 si můžeme uvést občana Antonína Vystrčila, obyvatele Bánova, který vlastnil traktor a provinil se jako nebezpečný nepřítel JZD.

Velmi často také docházelo ke stíhání obyvatel, jejichž členové rodiny se nějakým způsobem postavili proti státu či emigrovali do zahraničí. Příkladem je Ludvík Guryča žijící v Bystřici pod Lopeníkem, jehož syn Rostislav utekl společně s manželkou za hranice. Guryča se tedy okamžitě řadil k nebezpečným žvlům, což bylo ještě podpořeno tím, že vlastnil hospodu.⁵³

Považuji za vhodné uvést ještě jeden, poněkud odlišný případ. Jedná se o číšníka Františka Kočire žijícího v obci Bojkovice, který koncem února 1950 nedovoleně odešel za hranice státu. Ještě větším obviněním však bylo, že šel v Salzburgu na CIC, kde vypovídal o poměrech v Československu, o střežení hranic, Statní bezpečnosti a mnohem více.⁵⁴

⁵² SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 464, kart. 530.

⁵³ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 373, kart. 457.

⁵⁴ Viz obr. č. 1 a 2.

Zkrátíme-li to, byl František Kočíř odsouzen za zločin velezrady podle § 1 odst. 2 odst. 1c/ a zločin vyzvědačství dle § 5 odst. 1 zák. č. 231/48 Sb. k 18 letům vězení a k peněžitému trestu o výši 20 000 Kčs, které budou v případě nedobytnosti nahrazeny dvěma měsíci přísného uvěznění. Kromě toho byl zároveň odsouzen k trestu odnětí veškerého jmění a ke ztrátě občanských práv po dobu 5 let.⁵⁵

5. 4 Případ Antonie Čížkové

Před vánočními svátky roku 1951 opustil hostinský Karel Čížek bytem v Uherském Brodě Československo. Sbor národní bezpečnosti se o něj začal již na počátku následujícího roku zajímat, a jelikož nedokázal vypátrat místo pobytu, podal na jmenovaného trestní oznámení. Za opuštění republiky byl vysloven trest propadnutí veškerého majetku. Dle prohlášení manželky Antonie Čížkové však muž doma nezanechal žádný majetek:

„Provedeným vyšetřováním u manželky jmenovaného bylo zjištěno, že zde nezanechal žádného majetku. Svršky si vzal sebou všechny, doma nezanechal nic. Manželce udal, že odjíždí do Kroměříže a tím odůvodňoval brání svršků sebou. Byl v ústavě na léčení. Vázaný vklad ani pojistku také jmenovaný nemá, bylo všechno vyčerpáno na majetkové dávky.“⁵⁶

I přes výše citované vyjádření, že manželka Karla Čížka Antonie o jeho odjezdu do zahraničí nevěděla, byla krajským soudem v Uherském Hradišti odsouzena dne 4. května 1953 za spáchání trestného činu napomáhání při opuštění republiky. Čin měl proběhnout tak, že zatelefonovala do Psychiatrické léčebny v Kroměříži, aby ihned přijel domů v době vhodné pro nezákonné opuštění republiky. Na základě § 7, 95 tr. z. jí byl udělen trest odnětí svobody na 2 roky, ztráta občanských práv na 4 roky a propadnutí veškerého

⁵⁵ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 455, kart. 505.

⁵⁶ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 455, kart. 505.

drženého majetku. To znamená, že stát získal veškerý nábytek, obrazy, obuv, oblečení, atd. Veškeré toto bohatství se dostává do rukou místního národního výboru jako národní majetek podle § 14 vl. nař. č. 90/1950 Sb. Kromě jmenovaného movitého majetku však byl Antonii odňat také majetek nemovitý, kterým byl dům v nedalekém lázeňském městě Luhačovice.

Proti rozhodnutí se Antonie odvolala s žádostí, aby jí byl alespoň nejnnutnější majetek zachován. S tímto požadavkem uspěla a základní věci, jako oblečení, talířky, židle a hrnce jí byli ponechány s odůvodněním, že jsou to kusy potřebné k zabezpečení alespoň základní výživy odsouzené ženy.

V červnu roku 1953 se do procesu vložil Miloslav Čížek, syn Karla a Antonie a to tak, že podal další odvolání. Tentokrát se vztahovalo k určitým věcem z majetku, které byly již v roce 1948 přepsány z rodičů na něj, a proto není možné je zabavit. Takzvaný vylučovatel (tedy právě Miloslav Čížek) byl epileptik, který zároveň ještě trpěl i tuberkulózou. V odvolání uspěl, částečně také zásluhou toho, že daný majetek byl neprodejný a povětšinou zastaralý, takže pokusy o jeho prodej by byly nevhodné.

Celý proces měl ještě jedno pokračování a to až v roce 1969. Dne 27. září 1967 však Antonie zemřela, návrh na rehabilitaci podal již zmiňovaný syn Miloslav. V této věci rozhodl Krajský soud v Brně 14. března podle § 17 odst. 2 zákona č. 82/1968 Sb. a § 226 písm. b) tr. ř. o zproštění obžaloby pocházející z roku 1953. Pro toto soudní rozhodnutí byla významná výpověď Karla Čížka, který se vrátil z Kanadského exilu a vypovídal ve prospěch své zemřelé manželky.

Poté, co proces očistil obviněnou, zažádal syn o navrácení domu v Luhačovicích. Budova propadla státu, který ji následně prodal některému ze zájemců. Jelikož od doby zabavení do času nového rozhodnutí uběhlo již 15 let, proběhly na nemovitosti úpravy a nové

přístavby, čímž se stalo velice problematickým, ba dokonce až nemožným, jeho ocenění. Také pozemky patřící k domu byly částečně rozprodány. Proto se situace vyřešila peněžním vyrovnáním, nikoliv návratem majetku.⁵⁷

6 Propagace komunistických plánů a kolektivizace

Proces kolektivizace byl kromě jiného podporován velkým množstvím letáků, které měly povzbudit rolníky ke vstupu do JZD. Často obsahovaly údaje, kolik přibýlo nových členů a jak velké množství půdy s nimi bylo připojeno.⁵⁸ Takovéto informační letáky se nazývaly bleskovky a obsahovaly nejen informace o členech a půdě, ale také o týdenním výkonu družstva. Velice často se k podpoření výroby používalo srovnávání jednotlivých družstev a vyhlašování soutěží mezi nimi.

V tomto ohledu byla KSČ velice důsledná a tehdejší reklamy byly velice propracované. Výtvarníci letáků dokázali využít lidského zájmu o barvy, zejména pak o obrázky. Agitační letáky nebyly pouhé informace, ale opravdu občany zaujaly na první pohled.⁵⁹

Podobný účel jako výše rozebrané bleskovky měly noviny Jiskra s podtitulem Vesnické noviny okresu Uherský Brod. Skládaly se z několika částí, mezi něž patřil úsek ke zvyšování soutěžení mezi JZD v okrese, jejich srovnávání, udílení pochval či naopak pokárání. Dále zveřejňovaly informace o plnění hospodářských plánů či například také o blízkých kulturních akcích. Dalším okresním periodikem podporujícím socialistické hospodaření byly nástěnné noviny Naše Pravda.⁶⁰

⁵⁷ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 457, kart. 513, ev. č. 326.

⁵⁸ Viz obr. č. 3.

⁵⁹ Viz obr. č. 4.

⁶⁰ Viz obr. č. 5.

Ke zlepšení práce a výsledků v družstvech mohli rolníci využít ještě dalších novin, které nabídlo Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství. Konkrétně tomu bylo v roce 1958 v rámci československo-sovětského měsíce přátelství na oslavu výročí Velké říjnové revoluce. Družstevníci měli možnost objednat si tři různé časopisy, a to:

- KOLCHOZNOJE PROIZVODSTVO – Kolchozní výroba. Časopis obsahující články z praktického postupu kolektivního zemědělství
- MOLODOJ KOLCHOZNIK – Mladý kolchozník. Jednalo se o obrázkový časopis pro výchovu mládeže
- KREST'JANKA – Venkovanka. Opět obrázkový časopis, tentokrát se věnující ženě. Kromě hospodářských rad přinášel také literární počiny, jako např. povídky a básně ⁶¹

6 Kultura města Uherský Brod v letech 1949–1957

Odhlédneme-li od klasických komunistických slavností, které budou rozebrány níže, můžeme do jakési kulturní oblasti zařadit také ostatní městské dění, jakým jsou kupříkladu změny názvů ulic. Tak se stalo v Uherském Brodě, kdy byla přejmenována ulice Těšovská na Stalingradskou třídu a to na počtu Rudé armády. Druhou ulicí, jejíž název se dočkal změny, byla Hradištská na Gottwaldovskou a to na počest prezidenta. Povolení k přejmenování druhé ulice dokonce podepsal prezident Gottwald s tím vyjádřením, že je toto od města velmi milé. ⁶²

⁶¹ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 504, kart. 561.

⁶² SOKA Uherské Hradiště, fond MěNV Uherský Brod, inv. č. 1, Kronika města Uherský Brod 1949–1957.

6.1 Slavnosti

Odhlédneme-li od již rozebraných propagačních materiálů a s nimi spojenou určitou formou kultury, dalším zdrojem k poznání života v počáteční fázi kolektivizace je nám kronika obce Uherský Brod.

20. ledna 1949 proběhly v Uherském Brodě vzpomínkové oslavy 25. výročí úmrtí Lenina. Stejně jako ve většině budoucích komunistických oslav zde byla žactvem zazpívána česká a následně sovětská hymna, dále pak několik českých a ruských písní. Kromě dětských veřejných vystoupení působilo v rámci vzpomínkových událostí také Slovácké divadlo. Na Leninovu počest uvedlo hru s názvem Šest zamilovaných, která byla postavena zejména na politicky vhodném a poučném obsahu.

Dalším způsobem oslavování významných výročí a událostí bylo zdobení úředních budov a též některých domů, do výkladních skříní pak byly umístěovány podobizny prezidenta Klementa Gottwalda. Tak se dělo kupříkladu 25. února 1949 na oslavu výročí Vítězného února.

Významnou událostí ve městě bylo datum 25. dubna, na které připadlo čtvrté výročí osvobození města od nacistické okupace. Oslava vypadala tak, že v podvečerních hodinách šel průvod obyvatel k památníku padlých Rudoarmějců, kde následně zazněl proslov a též zazněly česká a sovětská hymna.

Mezi další kulturní akty nepochybně patří také udělení čestného občanství města Uherský Brod prezidentu Klementu Gottwaldovi. Diplom vypracoval brněnský malíř a Uherskobrodský rodák Jan Janča. V neposlední řadě musíme zmínit podpisovou gratulační akci, kterou „*mělo naše občanstvo vyjádřit k 70. narozeninám Stalinovým svůj vděk za vše, co Sovětský svaz pro náš stát a národ pod jeho vedením vykonal*“.⁶³

⁶³ SOKA Uherské Hradiště, fond MěNV Uherský Brod, inv. č. 1, Kronika města Uherský Brod 1949– 1957.

6.2 Stalinovo a Gottwaldovo úmrtí

Těžkým zásahem pro komunistické režimy nejen v Československu, ale také v ostatních satelitních státech, byla smrt vůdce Josifa Vissarionoviče Stalina, kteréhožto kult byl uctíván až do roku 1956. V kronice doslovně stojí, že „*onen zastávce práv pracujícího lidu, budovatel socialismu, vítěz nad nestvůrou fašismu, strážce světového míru dne 5. března v 21 hodin 50 minut opustil navždy svůj lid, jehož blahu věnoval každou hodinu svého požehnaného života a každý tep svého vřelého srdce.*“

Ihned po oznámení Stalinovi smrti byl vyhlášen smutek, vyvěšeny smuteční prapory na úředních budovách a podobizny zemřelého vůdce zahaleny černou látkou. Došlo také k přerušení promítání kin a divadel. V den pohřbu 9. března 1953 ustaly práce v podnicích, obchodech i na úřadech a téměř celé město se shromáždilo a vzdalo úctu. Rozhlasem pak byla z Prahy přenášena smuteční tryzna.

Již 14. března 1953 následoval Stalina prezident Gottwald. Opět byla okamžitě smutečně vyzdobena veřejná místa, na Stalinově náměstí postaven katafalk s Gottwaldovou podobiznou a se zlatými iniciály zemřelého. Až do pohřbu se na čestné stráži střídaly dvojice lidové milice a vojenského útvaru, v den posledního rozloučení pak byla stráž šestičlenná. Ke katafalku přicházely průvody žáků ze škol, pracovníků úřadů i nejrůznějších podniků, aby zde položily smuteční věnce a podepsaly kondolenční archy.⁶⁴

⁶⁴ SOKA Uherské Hradiště, fond MěNV Uherský Brod, inv. č. 1, Kronika města Uherský Brod 1949 – 1957.

Závěr

Hlavním cílem práce bylo na jednotlivých vybraných příkladech ukázat postup komunistického režimu v procesu kolektivizace zemědělství a také ve snaze o útlak obyvatelstva. Z velkého množství materiálu uloženého ve Statním okresním archivu Uherské Hradiště, který se vztahuje k období od roku 1949 až po šedesátá léta, jsem vybrala převážně procesy odehrávající se v prvních fázích kolektivizace a socializace. Stalo se tak z důvodu již zmiňovaného obrovského množství informací, které by bylo spíše vhodné zpracovat do jedné velké monografie zabývající se bývalým okresem Uherský Brod. Mým záměrem bylo zejména vybrat různorodé případy, které se v okrese udály tak, aby čtenář práce jasně viděl, jakým způsobem režim pracoval a jak postihoval občany.

Přes veškeré počáteční sliby o jiné formě hospodaření, než byly obávané kolchozy v Sovětském svazu, však kolektivizací u nás došlo k velmi podobnému principu. I přes jakousi počáteční snahu o dobrovolné vstupy rolníků do vznikajících JZD se postupně přiosťřil tlak na ně a donucovací prostředky se staly téměř neúnosnými. Průběh kolektivizace byl v Československé republice ve všech oblastech velice podobný. Nejprve došlo ke zřízení přípravného výboru, naplánování podoby a cílů nově tvořených jednotných zemědělských družstev a následně k jejich vytvoření. Okres Uherský Brod se tomuto procesu samozřejmě nevyhnul, a mezi ostatními okresy v kraji se řadil mezi ty poměrně úspěšné, přestože se ne všichni zemědělci vzdali svých pozemků jednoduše. Pokud bychom však chtěli charakterizovat průběh kolektivizace bývalého okresu obecně, narazili bychom na problém spočívající v tom, že území je svou úrodností velice různorodé.

Změny, které komunistický režim nastolil, zasáhly obrovské masy obyvatel. Kolektivizace a znárodňování se odrazilo nejen na ekonomice, ale také na sociální struktuře občanů. Můžeme mluvit zejména o vrstvě bohatých sedláků, kteří byli označeni za nebezpečné kapitalistické živly a kteří měli být naprosto zlikvidováni. Jejich útlak přinášel

změny nejen v sociálních vrstvách, ale zároveň díky Akci „K“ a jim podobným docházelo k velkým vlnám stěhování. Nejenže se postihy týkaly dospělých občanů, ale zasahovaly také děti, které jen protože, že se narodily do bohatší nebo jinak nepohodlné rodiny, nemohly studovat a byly jim udělovány podřadné práce, které je měly převychovat ke komunistickému obrazu.

Nedílnou součástí veškerého dění od konce čtyřicátých let byla komunistická propaganda. Šlo o to, dostat do jednotných zemědělských družstev co největší množství rolníků společně s jejich majetkem a pozemky. Agitační letáky bývaly obzvláště výrazné, ihned na sebe kolemjdoucího upozorňovali. V tomto ohledu dosáhli komunisté velmi vysoké úrovně. Jejich reklamy ukazovaly například, jak vstup každého jednotlivého rolníka do JZD je podstatným nejen pro něho samotného, ale zároveň pro celou republiku. Tím dávali lidem pocit výjimečnosti, který byl naprosto jasným psychologickým tahem. Dalším podobným tažením na psychiku bylo vyzdvihování ženy, jako silné osobnosti, která je potřebná při důležitém aktu socializace. Samozřejmě opět šlo o jakési polechtání ega ženského pohlaví, které však bylo velmi dobře promyšlené.

Na druhou stranu tehdejší slavnosti, jejichž průběh byl založen na zpěvu českých a sovětských písní, na nadšeném oslavování vůdce Stalina a na neustálém řečnění o dokonalosti Sovětského svazu, by většina dnešní mládeže odsoudila doslova jako „vymývání mozků“. Tímto se dostávám k dnešnímu pohledu na dřívější situaci. Občas se člověku zdají některé zápisy například v kronikách až komické, dokud si neuvědomí, že byly myšleny naprosto vážně.

Jak jsem již zmínila na začátku závěru, bylo by vhodné podrobněji zpracovat bývalý okres Uherský Brod, jelikož skýtá řadu zajímavých případů a odhalení. Takto neprozkoumaných oblastí republiky je však v archivech mnoho, především pak je množství materiálu prozatím nezpracováno.

Seznam pramenů a literatury

a) Archivní prameny

1) Publikované

JUNĚCOVÁ, Jiřina a PŠENIČKOVÁ, Jana. *Zemědělské družstevnictví: kolektivizace zemědělství - vznik JZD. 1948-1949*. Praha: Státní ústřední archiv, 1995. 211 s. Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze.

2) Nepublikované

Státní okresní archiv v Uherském Hradišti, fond JZD Březová.

Státní okresní archiv v Uherském Hradišti, fond ONV Uherský Brod.

Státní okresní archiv v Uherském Hradišti, fond OV NF Uherské Hradiště.

Státní okresní archiv v Uherském Hradišti, fond MěNV Uherský Brod.

3) Dobový tisk

Jiskra. Vesnické noviny okresu Uherský Brod.

Naše Pravda.

b) Literatura

2. mikulovské symposium J. A. Komenský a jižní Morava. 9. 1979, Kolektivizace zemědělství na jižní Moravě. Mikulov, 1980.

BLAŽEK, Petr a kol: *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, 2010. 635 s.

BLAŽEK, Petr a KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2008. 359 s.

DAVIES, Norman: *Evropa: dějiny jednoho kontinentu*. V českém jazyce 2., rev. vyd. Praha: Prostor, 2005. 1365 s.

FROLEC, Václav: *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 1. 1981. Uherské Hradiště, 1981.

Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 8, *Okresy: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov*. Ostrava, 1982.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. 331 s.

RAŠTICOVÁ, Blanka, ed.: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.-16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2002. 295 s.

SOUKUPOVÁ, Lucie: *Kolektivizace zemědělství v okrese Uherské Hradiště na příkladu obce Březolupy*. Brno, FF MU 2011 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).

VÁCLAVŮ, Antonín: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 81 s.

VACULÍK, Jaroslav a ČAPKA, František. *Nástin českých dějin 20. století*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 234 s.

c) Internetové zdroje

Pojem „Kulak“ a „Vesnický boháč“.

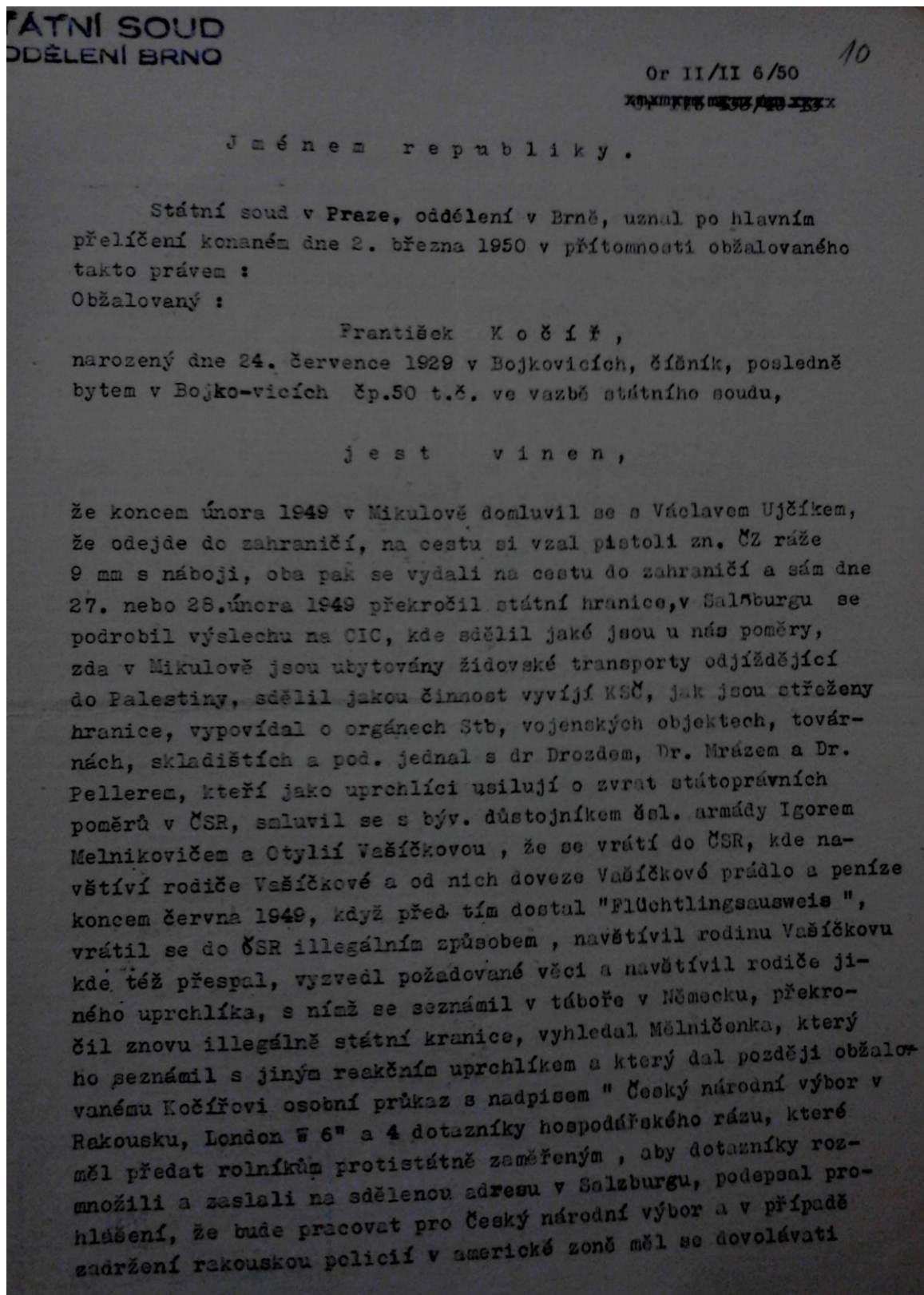
In: <http://www.ustrcr.cz/cs/pojem-kulak-a-vesnicky-bohac> [cit. 1. 5. 2014].

Seznam zkratek

AV NF	Akční výbor Národní fronty
CIC	Centrum pro integraci cizinců
HTÚP	Hospodářsko-technická úprava půdy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
Kčs	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
MěNV	Městský národní výbor
OV NF	Okresní výbor Národní fronty
ONV	Okresní národní výbor
StB	Státní bezpečnost
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Obrazová příloha

Obr. č. 1 – Fr. Kočíř - rozsudek⁶⁵

⁶⁵ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 455, kart. 505.

-2-

na CIC, kam měl býti předán a to na bývalého čsl.důstojníka. Za tuto službu dostal 180 šilinků a 300 Kčs. Znovu se vydal do ČSR, byl však při ilegálním pokusu o přechod zatčen, tím tedy se s někým spolčil a vešel ve styk s cizími činiteli k pokusu o zničení a rozvrácení lidově demokratického zřízení, společenské a hospodářské soustavy republiky zaručené ústavou a k témuž cíli přímo vyhradil cizí moci státní tajemství, po případě vešel v přímý styk s organizacemi, jejímž účelem je vyzvídati státní tajemství,

č í m ž s p á c h a l

zločin velezrady podle § 1 odst. 2 odst. 1 c/ a zločin vyzvědačství podle § 5 odst.1 zák.č. 231/48 Sb.

a o d s u z u j s e z a t o

podle § 1, odst 1 zák.č. 231/48 Sb. se zřetelem na § 34 tr.z. ku trestu těžkého žaláře v trvání

18 / osmnácti / let,

zostř. jedním tvrdým ložem půlletně a podle § 47 zák.č. 231/48 Sb. ku peněžitému trestu v částce 20.000 Kčs, v případě nedobytnosti k náhradnímu trestu těžkého žaláře v trvání dalších dvou měsíců a podle § 389 tr-ř. k náhradě nákladů trestního řízení a výkonu trestu.

Podle § 55a tr.z. a § 90 zák.č. 319/48 Sb. se započítává obžalovanému do trestu zajišťovací a vyšetřovací vazba od 2.9. 1949 - 15 hod. do 6. 10. 1949 - 14 hod a od 21. 12. 1949 - 8.30 hod. do právoplatnosti rozsudku.

Podle § 48 zák.č. 231/48 Sb. se vyslovuje konfiskace celého jmění obžalovaného a podle § 52 cit. zák. se vyslovuje u téhož ztráta čestných práv občanských, při čemž ztráta způsobilosti k opětovnému nabytí jich se skončí uplynutím 5 let od vykonání hlavního trestu, resp.od promlčení jeho výkonu.

Toto odsouzení jest nepodmíněné.

Státní soud, oddělení Brno

dne 2. března 1950.

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR	
FINANČNÍ ŘEŠENÍ	
V ÚSTŘEDNÍM MĚSTĚ	
DOŠLO:	- 9 V. 1950
Zn	P/II
Podáno deponované u pošt. úř. v	
číslo	

Dr. Emil Pavella.

za správnost vyhotovení
Málo k. oddělení

⁶⁶ Tamtéž.

Obr. č. 3 – Propagační leták⁶⁷

Uh. Brod,
15. září 1958.

JEN
V MINULÉM TÝDNU
od 8. do 14. září 1958.
VSTOUPILO NA OKRESE
DO JZD
65 zemědělců
s 212 ha půdy
od 1. ledna 1958 je to již
1036 občanů s 2852 ha půdy

Největší přírůstek v uplynulém
týdnu zaznamenaly následující obce

Hlívčice	23	občasnů	se	77	ha	půdy
Veletiny	9	"	"	22	ha	půdy
Luháňovice	9	"	"	19	ha	půdy
Horní Němčič	zaznamenalo			31	ha	půdy

**ZEMĚDELCI NEODKLÁDEJTE
JIŽ DÁLĚ VSTUP DO JZD!
POJĎTE S NAMI! OTALENÍM
ŠKODÍTE SAMI SOBE!!
PŘESTAŇTE VĚRIT RŮZNÝM
NAŠPTAVACŮM!! VÝVOJ
NAŠI VESNICE K SOCIALISACI ZASTAVIT NEMOHOU!**

⁶⁷ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 504, kart. 561.

Obr. č. 4 – Propagační leták⁶⁸

Jen o 6 vajec víc

Dodá-li každý zemědělec jen o 6 vajec od každé nosnice více než v minulém roce, vzroste příjem vesnice o tolik peněz, za které je možno koupit:

**1.000 automobilů Spartak
10.000 motorových kol „Pionýr”
10.000 praček „Perota”
8.440 elektr. chladniček**

Každý obyvatel ve městě bude moci zvýšit spotřebu vajec o 20 kusů ročně

Zemědělci! Využijte vrcholné snůšky k překročení celoročního dodávkového úkolu

Obr. č. 5 – Nástěnné noviny Naše Pravda⁶⁹

naše PRAVA NÁSTĚNNÉ NOVINY

Tak ne ...

Loni nebylo v našem kraji doseto 777 hektarů cukrovky

- ušlechtilý výnos máku o 21.000 q
- ušlechtilý výnos kukuřice o 120.000 q

ČUKROVKANATEŘOVNÁ

Co by na to asi říkali Bánovjané a ti rolníci a občané, kteří neplní své povinnosti vůči státu?

PRAMEN TEXTIL
ZÁVODY NEPLNÍ PŮH Z BOŽÍ NĚNÍ!

Kde s cukrovkou seji mák, vypadá to asi tak:

Prisev máku do cukrovky:

- Sejtaje výnos cukrovky o 12 — 15%
- Cukrnatost kosa přibližně o 0,45%
- Jediná rostlina máku na 1 m² sejtaje výnos cukrovky na 1 ha až o 15 centů.

A VÍTE PROČ?

Z USNESENÍ ÚV KSČ O JARNÍCH PRACÍCH:

... dbát přísně o dodržování plánovaných ploch cukrovky, kontrolu provádět ještě v době osevu!

Tak ano ...

Dobrá příprava - poloviční úspěch

A výsledek?

Včas a dobře jednotli - znamená víc řepy míř

DODRŽENÍM PLÁNOVANÉHO OSEVU, VČASNÝM VYJEDNOCENÍM A OŠETŘENÍM CUKROVKY si zajistíte za 1 q při splnění dodavek:

Při splnění dodávek cukrovky na 90%	13.— Kčs
Za každý další 1 q dodávek do 100%	19,50 Kčs
Za každý další 1 q od 100 — 110%	26.— Kčs
Za každý 1 q nad 110%	32,50 Kčs

(Kromě zvýšené odměny krmiva-řepky a melasy).

⁶⁸ SOKA Uherské Hradiště, fond ONV Uherský Brod, inv. č. 504, kart. 561.

⁶⁹ Tamtéž.